

УДК 658.5:330.46

Касьянова Н.В.*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри економічної кібернетики
Національного авіаційного університету***Дубель І.А.***студент
Національного авіаційного університету*

УПРАВЛІННЯ ПОТЕНЦІАЛОМ РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ ДИСБАЛАНСІВ

MANAGEMENT POTENTIAL DEVELOPMENT OF INDUSTRIAL ENTERPRISES UNDER IMBALANCES

АНОТАЦІЯ

У статті розглядаються питання управління потенціалом розвитку підприємства шляхом проведення його реструктуризації, що є основною передумовою його життєздатності та розвитку в умовах нестабільного середовища. Завдання прийняття рішення про проведення реструктуризації промислового підприємства та вибору конкретного проекту повинно здійснюватися на основі оцінки рівня збалансованості потенціалу та мети функціонування підприємства. В роботі запропонована модель управління потенціалом розвитку промислового підприємства, яка дає змогу здійснити вибір найбільш ефективного варіанту проведення реструктуризації підприємства з метою побудови збалансованої структури потенціалу та буде сприяти прибутковій діяльності підприємства та його розвитку в умовах розбалансованого зовнішнього середовища.

Ключові слова: промислове підприємство, потенціал розвитку, реструктуризація, дисбаланс, розбалансованість, економіко-математична модель.

АННОТАЦИЯ

В статье рассматриваются вопросы управления потенциалом развития предприятия путем проведения его реструктуризации, что является основной предпосылкой его жизнеспособности и развития в условиях нестабильной среды. Задача принятия решения о проведении реструктуризации промышленного предприятия и выбора конкретного проекта должно осуществляться на основе оценки уровня сбалансированности потенциала и цели функционирования предприятия. В работе предложена модель управления потенциалом развития промышленного предприятия, которая позволяет осуществить выбор наиболее эффективного варианта проведения реструктуризации предприятия с целью построения сбалансированной структуры потенциала и будет способствовать прибыльной деятельности предприятия и его развития в условиях разбалансированной внешней среды.

Ключевые слова: промышленное предприятие, потенциал развития, реструктуризация, дисбаланс, разбалансированность, экономико-математическая модель.

ANNOTATION

In the article the questions of management potential development of the company through its restructuring, which is the main prerequisite for its sustainability and development in an unstable environment, are considered. The task of deciding on the restructuring of industrial enterprises and specific project selection should be based on the assessment of potential and balancing the goals of the enterprise. The paper presents a model of management potential development of industrial enterprises. This model allows select the most effective option for restructuring the enterprise to build a balanced structure of the building and will contribute to profitable enterprise and its unbalanced development in the context of the environment.

Keywords: industrial enterprise development potential, restructuring, imbalance, mathematical-economic model.

Постановка проблеми. В умовах зовнішньої нестабільності та дисбалансу соціальних, економічних та політичних процесів в країні розвиток промислових підприємств вимагає їх суттєвої реструктуризації. Управління цим процесом повинно супроводжуватися уточненням основних понять, формуванням науково обґрунтованої методології планування, обґрунтування та здійснення реструктуризації потенціалу розвитку підприємства. Управління структурними змінами потенціалу потребує аналізу та узагальнення наявних науково-методичних положень з точки зору системного підходу. З'являється необхідність комплексного підходу до визначення сутності та основ функціонування потенціалу розвитку підприємства в умовах розбалансованої економіки країни.

Управління потенціалом розвитку підприємства – це керований процес комплексної зміни функцій і структури господарської діяльності (активів, власності, фінансів, системи управління, кадрів тощо) з метою адаптації його внутрішнього середовища до мінливих умов зовнішнього середовища, зумовлених розбалансуванням економіки, а також досягнення стратегічної стійкості та життєздатності підприємства. Аналіз практики господарювання вітчизняних підприємств показав, що управління потенціалом розвитку доцільно здійснювати шляхом його реструктуризації, а вибір конкретного проекту є вельми складною задачею.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В науково-економічній літературі представлені численні теорії, в яких відображені основні механізми та правила здійснення процесу реструктуризації підприємства. Більшість дослідників пов'язує її з вирішенням проблеми великих і неефективних підприємств, які для виживання в умовах дисбалансів повинні піддатися перетворенням. Вперше термін «реструктуризація» був використаний європейськими економістами та розглядався як системна трансформація. При цьому слід визнати, що нині задачі реструктуризації більше спрямовані на вирішення тактичних проблем, ніж на стратегічну перспективу.

Крім того, під час проведення реструктуризації не враховується проблема формування потенціалу розвитку підприємства.

Потенціалу як складній економічній системі присвячена досить обмежена кількість робіт. Серед них можна відзначити праці В. Авдеєнка [1], Т. Адімбаєва [2], М. Іванова [3], Є. Лапіна [4] та Є. Сущенко [5], в яких наведено понятійний апарат, структуру економічного потенціалу, оцінку його розміру. Окремі аспекти реструктуризації підприємств досліджуються у працях Б. Буркинського [6], В. Гриньова [7], Г. Єфімова [8], Ж. Крисько [9], А. Орлова [10], В. Парсяка [11] та інших вчених. Увага авторів концентрується передусім на обґрунтуванні організаційно-економічного механізму реструктуризації, діагностиці фінансового стану підприємств та вдосконаленні планування відповідних заходів.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас залишається невирішеною така частина загальної проблеми, як питання використання потенційних можливостей підприємства шляхом проведення його реструктуризації, що є основною передумовою розвитку суб'єкта господарювання у довгостроковій перспективі.

Мета статті полягає у побудові моделі управління потенціалом розвитку промислового підприємства, яка дає змогу здійснити вибір найбільш ефективного варіанта проведення реструктуризації підприємства з метою побудови збалансованої структури потенціалу, а також буде сприяти прибутковій діяльності підприємства та його розвитку в умовах розбалансованого зовнішнього середовища.

Виклад основного матеріалу дослідження. Потенціал розвитку підприємства – це сукупність можливостей, наявних сил, запасів і засобів, які необхідні та можуть бути використані для розвитку та ефективного функціонування підприємства в умовах розбалансованого зовнішнього середовища. На наш погляд, найефективніше будувати процес управління розвитком підприємства шляхом вдосконалення функціональних складових його потенціалу, оскільки декомпозиція дає змогу гармонізувати складові потенціалу і визначити послідовність його формування та використання.

Стимулювання розвитку кожної складової потенціалу підприємства в довгостроковій перспективі приводить до підвищення його загального рівня. Стратегія управління розвитком повинна формуватися на основі визначення співвідношення та відповідного розподілу зусиль між реструктуризацією потенціалу підприємства (пасивна фаза управління) і безпосередньо його використанням з метою досягнення встановлених цілей (активна фаза управління). Але необмежене зростання складових потенціалу підприємства може бути недоцільним та витратним процесом, якщо потенціал не відповідає цілям розвитку підприємства [12]. Для

того, щоб запобігти необґрунтованим витратам на розвиток підприємства, необхідно оцінити рівень збалансованості потенційних можливостей та потреб підприємства.

Реструктуризація потенціалу підприємства – це цілеспрямована зміна структури потенціалу у зв'язку з впливами, що надаються факторами зовнішнього або внутрішнього середовища. У процесі реструктуризації повинні відбуватися вдосконалення системи управління потенціалом підприємства, зміна фінансово-економічної політики, операційної діяльності, систем маркетингу, збуту, управління персоналом тощо.

Однак багато авторів основною метою реструктуризації вважають фінансове оздоровлення, відповідно, вони роблять наголос на вдосконаленні лише фінансового потенціалу підприємства. Фінансова реструктуризація приводить до виживання підприємства в найкоротші терміни та передбачає оперативне реструктурування шляхом поліпшення результатів діяльності та ліквідності. Водночас забезпечення довгострокової життєздатності та конкурентоспроможності можливе за рахунок стратегічного реструктурування, яке передбачає нову спрямованість, зміну потенціалу, формування детальних процесів і адаптацію до змін зовнішнього середовища.

Прийняття рішення про проведення реструктуризації потенціалу підприємства на практиці має бути пов'язане з комплексним розумінням її необхідності та доцільності. Накопичений в цьому напрямі досвід показує, що причинами реструктурування найчастіше є не тільки фінансові фактори, але й виробнича діяльність загалом, неефективність виробничих процесів, збільшення числа непрофільних видів діяльності, висока залежність від постачальників або споживачів, тобто неефективне використання його потенційних можливостей.

Крім того, ситуація ускладнюється розбалансованістю економіки країни загалом та потенціалу розвитку промислових підприємств зокрема. Так, дисбаланс функціонування і розвитку підприємства можна розглядати як «недостатній ступінь відповідності між характеристиками одних елементів підприємства як економічної і потребами інших елементів цієї системи, а також характеристиками системи та об'єктів зовнішнього середовища, що перешкоджає досягненню заданих цілей і критеріїв функціонування й розвитку системи» [13, с. 23].

Згідно з офіційною статистикою більше третини вітчизняних підприємств мають нині ознаки неспроможності (табл. 1). Можна бачити суттєвий дисбаланс у статистичних даних. Так, кількість збиткових підприємств у промисловості поступово зменшується, але збитки від господарської діяльності зростають. Це можна пояснити погіршенням економічної ситуації на окремих підприємствах, особливо крупного бізнесу, збитковість яких має суттєвий вплив на галузь загалом.

Але досвід функціонування промислових підприємств, які займають лідируюче положення в галузі, свідчить про те, що розбалансованість економічних процесів, що існує як на макро-, так і на мікрорівнях, може не тільки спричинити загрози, але й бути стимулюючим важелем для початку здійснення реструктуризаційних процесів. Основне завдання реструктуризації в контексті розвитку підприємства – це не лише вихід на беззбиткову діяльність, але й виживання підприємства у довгостроковій перспективі.

Негативним чинником на шляху розвитку промислових підприємств України є застарілі виробничі фонди III-IV технологічних укладів, утримання яких є досить витратним, а продукція, що виробляється, – неконкурентоздатною.

У Британії існує досвід одночасного закриття збиткових підприємств вугледобувної галузі та модернізації інших за рахунок держави з подальшим продажем за гарною ціною. Успішний німецький досвід полягає в поступовому та послідовному виведенні збиткових шахт з експлуатації та проведенні рекультивациі земель. Аналогічні процеси можуть бути застосовані і для підприємств інших галузей промисловості.

Визначення перспектив діяльності підприємства пов'язане з виділенням потенційних варіантів реструктуризації та багатокритеріальним відбором найкращого з них. Під оптимальним варіантом розуміється потенціал підприємства, який дасть змогу отримувати максимальний прибуток, забезпечувати ефективну взаємодію наявних у розпорядженні підприємства сукупних ресурсів (фінансових, кадрових, технічних, матеріальних тощо) та гарантувати його життєздатність у довгостроковій перспективі шляхом балансування складових потенціалу підприємства.

Таким чином, метою моделювання процесу реструктуризації потенціалу розвитку підприємства є розробка обґрунтованого алгоритму розподілу ресурсів підприємства та запозичених коштів з найбільшою віддачею. Модель повинна відповідати таким критеріям:

- загальний обсяг ресурсів є обмеженим і незмінним для кожного варіанта реструктуризації;

- раціональна структура потенціалу розвитку підприємства складається з безлічі варіантів реструктуризації;

- найкращим вважається варіант, що дає максимальний приріст прибутку у довгостроковому періоді та дає змогу отримати максимально збалансовану структуру потенціалу розвитку підприємства;

- розрахунок здійснюється з урахуванням незалежності варіантів реструктуризації між собою.

Математична постановка задачі робиться з урахуванням таких умов:

- 1) під час реструктуризації потенціалу підприємства, ліквідації чи вдосконалення його частин виникають різні витрати, які можна укрупнено розділити за кількома напрямками, такими як, наприклад, витрати на демонтаж обладнання, придбання та монтаж нового обладнання, навчання персоналу, вдосконалення збутової діяльності;

- 2) звітність про проведення робіт з реструктуризації потенціалу підприємства надається за певні періоди часу, отже, фінансування здійснюється через рівномірні періоди часу;

- 3) за рахунок того, що збиткове підприємство або його частина перестає працювати, виникає економія коштів, які можуть бути спрямовані на підтримку прибуткових виробництв та підрозділів;

Таблиця 1

Фінансові результати діяльності підприємств [14]

	Показники	2010 рік	2011 рік	2012 рік	2013 рік	2014 рік	2015 рік
Промисловість	фінансовий результат, млн. грн.	31 221,1	58 662,3	21 353,4	13 698,3	-166 414,0	-181 360,9
	рентабельність, %	3,6	4,7	3,4	3,0	1,6	0,9
	% підприємств, які одержали збиток	41,3	37,4	37,6	36,7	36,7	27,1
Добувна пром-ть	фінансовий результат, млн. грн.	24 265,9	30 260,7	15 698,3	15 838,1	-4 764,7	-21 973,8
	рентабельність, %	14,8	17,3	14,7	12,5	21,4	6,4
	% підприємств, які одержали збиток	52,2	49,1	50,7	46,3	47,8	38,9
Переробна пром-ть	фінансовий результат, млн. грн.	5 304,9	17 133,6	-1 842,4	5 526,9	-135 282,9	-121 774,3
	рентабельність, %	2,3	2,9	1,8	2,1	-0,6	0,7
	% підприємств, які одержали збиток	39,4	35,5	35,9	34,8	34,8	24,9
Машинобудування	фінансовий результат, млн. грн.	6 859,0	14 637,6	13 322,8	5 526,9	-20 501,5	-12 651,6
	рентабельність, %	7,0	9,3	9,9	6,6	-2,4	3,4
	% підприємств, які одержали збиток	39,8	32,7	33,0	34,8	35,3	25,9

4) витрати щодо реструктуризації складових потенціалів підприємства проектується на підставі кошторисної вартості проведення певних робіт, яка розраховується за наявними нормативними документами;

5) витрати за кожним напрямом реструктуризації потенціалів підприємства не повинні перевищувати сумарну вартість;

6) окремо необхідно врахувати забезпечення соціального захисту працівників підприємства, які можуть бути вивільнені в процесі реструктуризації.

Цільова функція моделі формується з урахуванням критерію економічної ефективності управління потенціалом розвитку підприємства і може бути сформульована таким чином:

$$F = \sum_{i=1}^n \sum_{t=1}^T \frac{x_{it} P_{it}}{(1+E)^{t-1} Q_i} \rightarrow \max,$$

де x_{it} – витрати на реструктуризацію;

i – складова потенціалу підприємства;

t – період здійснення витрат;

P_{it} – економія в результаті реструктуризації за рахунок відсутності або зменшення збитків;

$(1+E)^{t-1}$ – коефіцієнт дисконтування отриманої економії до моменту виникнення витрат;

Q_i – сумарна вартість проведення заходів з реструктуризації підприємства за певною складовою його потенціалу.

Як обмеження використовуються ліміт фінансування (K_i) та кошторисна вартість по кожній складовій потенціалу підприємства:

$$\begin{cases} x_i = \sum_{t=1}^T a_{it} x_{it} + y_i, i = \overline{1, m} \\ x_i = \sum_{t=1}^T a_{it} x_{it} - y_i, i = \overline{m+1, n} \\ \sum_{i=1}^n x_{it} \leq K_t \\ \sum_{i=1}^n x_{it} \leq Q_i \end{cases}$$

При цьому співвідношення потенціалу розвитку підприємства та цільових потреб знаходиться в постійній взаємодії. Якщо для досягнення мети необхідно мати a_{it} i -ї складової потенціалу в період часу t , то для досягнення конкретних результатів в момент t підприємству потрібно мати a_{it} -й обсяг i -го потенціалу. Незалежно від масштабу підприємства структура та розмір складових потенціалів повинні бути збалансованими. Рішення цієї задачі дає можливість визначити, скільки та для реструктуризації якої складової потенціалу підприємства необхідно коштів, а також як їх розподілити. Передбачається, що найбільшу вагу як обмеження повинні мати витрати на соціальні потреби. Вони ж будуть вступати в протиріччя з цільовою функцією задачі (скорочення витрат не повинне проводитися за рахунок соціальної сфери). Компроміс може бути знайдено шляхом зміни величини сумарної вартості кожної складової потенціалу підприємства.

Висновки. Відповідно до змін у зовнішньому бізнес-середовищі та поглиблення розбалансованості економіки для досягнення життєздатності та ефективної діяльності промислового підприємства необхідна побудова збалансованого потенціалу підприємства. Це вимагає економіко-математичного обґрунтування вибору варіантів реструктуризації підприємства, постійного удосконалення моделі, діагностування стану та загрози дисбалансу потенціалу підприємства, оцінки проектів реструктуризації потенціалу та розподілу ресурсів між окремими його складовими.

Подальші дослідження повинні бути спрямовані на чітке визначення складових потенціалів підприємства, які мають першочергове значення під час формування стратегії розвитку підприємства.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Авдеенко В. Производственный потенциал промышленного предприятия / В. Авдеенко, В. Котлов. – М.: Экономика, 1989. – 240 с.
2. Адимбаев Т. Экономический потенциал и эффективность его использования / Т. Адимбаев. – Алма-Ата: Наука, 1990. – 369 с.
3. Иванов Н. Экономические аспекты производственного потенциала. Теория и практика / Н. Иванов. – Донецк: ИЭП НАН Украины, 2000. – 420 с.
4. Лапин Е. Экономический потенциал предприятия: [монография] / Е. Лапин. – Сумы: Университетская книга, 2002. – 310 с.
5. Сущенко Е. Формирование стратегического потенциала предприятия в условиях априорно агрессивной внешней среды / Е. Сущенко // Прометей: регион. зб. наук. пр. з економіки. – № 3 (9). – Донецьк: Юго-Восток, 2002. – С. 152-162.
6. Буркинський Б. Концептуальні засади реструктуризації суднобудування України / Б. Буркинський, Г. Єфімова // Економіст. – 2010. – № 7. – С. 39-42.
7. Гриньова В. Процес підготовки реструктуризації підприємств машинобудування: організація управління: [монографія] / В. Гриньова. – Харків: Вид. ХНЕУ, 2010. – 240 с.
8. Єфімова Г. Передумови та концепція реструктуризації промислових підприємств / Г. Єфімова // Економічні інновації. – 2010. – № 41. – С. 97-103.
9. Крисько Ж. Адаптація підприємства до зовнішнього середовища через механізм реструктуризації / Ж. Крисько // Галицький економічний вісник. – 2009. – № 2. – С. 38-42.
10. Орлов А. Организационно-экономическое моделирование при решении задач управления хозяйственными единицами / А. Орлов // Научный журнал КубГАУ. – 2013. – № 87 (03). – С. 1-24.
11. Парсяк В. Аутсорсинг маркетингу: причини поширення та критерії доцільності застосування / В. Парсяк // Збірник наукових праць НУК. – 2011. – № 6. – С. 82-89.
12. Касьянова Н. Оцінка збалансованості потенціалу розвитку підприємства / Н. Касьянова // Моделі управління в ринковій економіці: зб. наук. пр. – Донецьк: ДонНУ, 2014. – С. 62-73.
13. Коверга С. Управління збалансованим розвитком промислових підприємств: концепції, методи та моделі: [моногр.] / С. Коверга. – Донецьк: Ноулідж, 2014. – 278 с.

14. Фінансові результати великих та середніх підприємств до оподаткування за видами економічної діяльності / Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/operativ>
15. Єфімова Г. Оптимізаційне моделювання ефективності реструктуризації суднобудівного підприємства / Г. Єфімова. – Бізнесінформ. – 2014. – № 3. – С. 109-113.